

Յակոբ Կաթուղիկոս՝ մի քան զմի յաջորդող եւ յաճախող ձախորդութիւնքը տեսնելով՝ եւ ժողովրդեան կրած դառն վշտաց համար յանհնարինս վշտացած՝ սիրտն կրճմլուէր, սակայն հաղիւ յաջողեցաւ իշխանաց նախանձոտ եւ գրգռուած յուզումնը զիջուցանել եւ ժողովուրդը ընդ զօրականս սիրով եւ միաբանութեամբ ոգեւորել եւ արքային հնազանդ կալոյ յորդորել, որով կուռ վառուած զինուեցան թշնամեաց դէմ եւ երկիրը պաշտպանեցին թշնամեաց յարձակումներէն եւ ասպատակութիւններէն։ Այս եւս կարեւոր եւ մեծ գործ էր։

Ի 1287 թուականին գիտնական Յակոբ Հայրապետն վախճանեցաւ, եւ ի վերջոյ՝ կոստանդին Բ. Պրօնաֆորժ յաջորդեց ի Հայրապետութիւն Հայոց։

(Դարձնալէն)

ՉԱՆՔԱՍ ՉԱՐԴԱՊԵՏ ՄԱՆԿԱԿԵՒ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԿԱԼՈՒԱՅԱԳՐԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆ.

«Փառք սրտագիտին եւ ծածկագիտին Եստուծոյ, եղիցին շնորհք նորա ընդ լաւադրոյնս յարարածոց եւ յատկապէս՝ ընդ ընտրեալն ի միջոյ մարդկայինս ազգի՝ ի վերայ վերջնոյն ի մարդաբէից, քաւչեմեղաւորաց, հրամանատարի մարդկան եւ ողոց չարաց՝ ի վերայ Մահմէտի որդւոյ Եպտուլասի եւ ժառանգաց նորին, Հասանայ՝ հօր Հիւսէյնի եւ Ելիի՝ որդւոյ Եպտուպիւպայ՝ ներկայացուցչի Մահմետա-

կանաց — ուղղափառաց՝ եւ ի վերայ սրբոց սերնդոյ նորին ցորչափ արեգակն եւ լուսին լուսաւորեն եւ ցայգ եւ ցերեկ անընդհատ հոլովմամբ զիրեարս փոխանակեն յաւիտեանո ժամանակաց։

Եւ արդ՝ պատճառ յօրինման սորին այսր արձանագրոյ (չալիսաթի) այն իսկ է, զի Մեծափառ, Մեծիշխան, հռչակաւոր, բարձրաստիճան եւ բարձրապաշտօն մեծ Վիզիրն՝ մերձաւոր մեծի թագաւորին եւ սիրելին մեծի տէրութեան, զիսաւոր խորհրդականն պետութեան եւ հաւատարմատար թագաւորութեան, արժանաւորն ամենայն զրուստեաց պատուականութեամբ ծաղման իւրոյ Եմիր Ռուստամ Եմիր — Միշկինէի՝ որդի Եմիր Սիբատայ վաճառեաց պատուականագունին յազանց քրիստոնէից, պաշտպանին աղքատաց եւ չքաւորաց՝ Պատրիարքին Լշմիածինի Վերիգորի որդւոյ Պարօնի Ղալալ բէկի ճահրուտօրվա՝ յեան յամսեանն Բապիուլսանի ի 835 ամին զքանի մի հողարածինս ի ստորեւ յիշատակեալս, զորս յետ ընդունելոյ ընդ իւրովն տիրապետութեամբ հանդերձ այլովք բովանդակ կալուածովք իւրովք նըւիրիաց Վանուց Լշմիածինի առ ի գործադրել զընկալեալ ի նոցանէն արդիւնս ի պահպանութիւն համայն հոգեւոր ուխտի այնր վանից։

Վնեալ կալուածքն են հետեւեալք։

1. Եմբոզ գիւղն Լշմիածին որ ի շրջանին Պարբուց նահանգին Լըբեանայ յաշխարհին Եարպատական, որ ունի սահմանըս, նախ՝ սահմանակից է ճանապարհին Երզրումայ, երբորդ՝ Վիւ լիթափայի, երբորդ՝ դատարկաժայրի՝ եւ չորբորդ՝ Ղիմ-

Արդրումի, երրորդ՝ Հին Ճանապարհն որ տանի ի Թալին, չորրորդ՝ Հին գերեզմանք մահմետականաց հանդերձ ամենայն պարագայիւք՝ քաւ ի մզկիթաց և կալուածոց մասնաւորաց՝ ընդ 50000 դենարի Վալրիթեան արծաթադրամով, որոց կէսըն բաղկացուցանէ 25000 դենար՝ պահպանելով զկարգ շարիատի՝ որ յաղագս գնելոյ և վաճառելոյ և ընթեռնելոյ զսկայն առանց խտրութեան:

6. Վիւզն Վանիս — Վերածը Արրանեան (Վապարանեան) շրջանի նահանգին Երեւանայ սահմանօքս, նախ՝ լեւոն Վառնուոյ Առուգ, երկրորդ՝ սահման Պաճաղիստան, երրորդ՝ Ճանապարհն ընդհանուր, չորրորդ՝ Ակն աղբեր (.) հանդերձ ամենայն պարագայիւք առանց մզկիթաց և գերեզմանատանց՝ ընդ 70000 դենարի Վալրիթեան արծաթադրամոյ, որոյ կէսն լինի 35000 դենար՝ պահպանելով զկարգ շարիատի՝ որ յաղագս գնելոյ և վաճառելոյ և ընթեռնելոյ (զսկայն) առանց խտրականաց:

7. Վիւզն Մուզնի ի Կարբուոյ շրջանի Երեւանայ նահանգի հանդերձ յայտնի սահմանօք և պարագայիւք առանց մասնաւորացն կալուածոց, մզկիթաց և գերեզմանատանց՝ ընդ 55000 դենարի, որոց կէսն լինի 27500 հանդերձ պահպանութեամբ շարիատեան կարգին որ վասն զընելոյ և վաճառելոյ և ընթերցման (սըկոյ):

Վաճառողն զոյգ ընդ ամին բերանացի հաստատեաց զստուգութիւն ընդունելոյ իւրոյ զամենայն դրամն լիովին 630000 դենար քանակութեամբ, և գնողն ծանոյց զընդունելութենէ ընդ իւրով տիրապետութեամբ զգնեալն կալուած, յորում

ժամանակի վերստին ընթերցաւ սիկայն, յետ որոյ բովանդակ կալուածքն անդառնալի սեպհականութիւնք են գնողին, զորս անընդադատ կամօք Պատրիարքն Վրիգոր նուիրեալ է յօգուտ վանուց, վասն այսորիկ ոչ վաճառողն և ոչ ժառանգք նորին յետ այսր չունին իրաւունս ինչ ի վերայ վաճառեալ կալուածոյն, որ մնալոցն է ընդ տնօրէնութեամբ յիշեալ Պատրիարգին մինչև ցմահ նորին. իսկ յետ մահուանն՝ անցանէ ի տնօրէնութիւն փոխանորդաց իրաւանց նորին ի նոյն վանս արժանահաւատ հոգեւորականաց:

Ի ճակատ կալուածագրոյ գտանի վաւերացուցումն նախագահի հոգեւոր շարիատին Վազի Մուլա Եւսմետի զստուգութենէ վաճառման և գնման կալուածոցն այնոցիկ:

(S. 4.)

Հայոց Կաթողիկոսութիւն՝ երկար ժամանակ աստանդական թափառելով՝ իւր նախկին վայր աստ ի Ս. Լճմիածին վերահաստատուելէն զինի՝ ի 1443 Փրկչական Թուականին ի տեղի Կիրակոս Հայրապետի նստող Մակունցի Վրիգոր Ժ. Կաթողիկոս Պարօն-Շալալ-բէկ Յահրիւտովայեանն շարունակելով Ս. Լճմիածնի վերաշինութեան՝ և ըստ նիւթական պիտոյից կարեւոր եղած եկամուտնէն ըր կազմելոյ և յարդարելոյ մեծ գործը՝ վերեւ հրատարակեալ կալուածագրոյն մեջ յիշատակեալ էօնն Բեւորայք կգնէ և նոյն կալուածագրով աւելի կապահովէ:

Եզգային Պատմութեան ծանօթ եղողներուն քաջայայտ պիտի լինին Հայրապետական Տան իսկզբանէ հետէ ունեցած

կազմածը և կալուածները՝ որք մասամբ իւր յիշատակեալ են տրժանայիշատակ Յօհ. Շահխաթունեանց Լալիսկոպոսի աշխատասիրած Սորոսագրութեան (Ըռաջին շատորոյ մէջ) և հատուածի 129—133րդ յօդուածոց մէջ ևս, բայց քաղաքական դէպքերէն բռնադատեալ՝ Հայրապետական Եթոռոյ յաճախ տեղափոխութեան և թափառելոյն համար՝ բաւական բան խանգարուած էր և կորած, իսկ Երարատեան աշխարհին մէջ ունեցած ըողում կալուածներն ևս յափշտակուած էին՝ և յաճախակի միմեանց փոխանակող իշխանութեանց կամ քանաւորաց սեփականութիւն դարձած:

Երդ ըստ նիւթականին բաղմարդին և շինարար եղած է վերոյիշեալ Գրիգոր Ժ. Հայրապետ՝ Ս. Լճմիածնի Հայրապետական Եթոռոյ առ Ազգն և Եկեղեցին ունեցած պարտաւորութեանց ի լըրումն ձեռնհաս լինելոյ՝ ևս և վանական միաբանութեան պիտոյից և կեցութեան կարեւոր ելեմուտքը ապահովելոյ համար կալուածներ՝ գնել ջանալով և յաջողելով՝ ըստ ժամանակին բաւական մեծ գումար հայթայթելով և հատուցանելով՝ միւսգեղա վանուց ներքին շինութեանց մէջ ևս մեծ կարօտութիւնք կային և կշինուէին:

Ինչպէս կալուածագրէն կերեւի, Գրիգոր Ժ. Վաթուղիկոս՝ ի ժամանակին՝ տիրող քաղաքական իշխանութեան ինչպէս նա և նորա Բէշ Գեղի կոչուած Լալարքոսին ևս տիրելի եղած է, որ նոյն Սեւ և Վեղիքէն*):

(*) Եթէ ներկայ թարգմանութեան մէջ սխալ չկայ և եթէ Բէշ Գեղի՝ Նախարարի նշանակու-

ղիւրութեամբ կգնէ յիշեալ կալուածները:

Ի ներկայս՝ յիշեալ գիւղերէն միայն Վաղարշապտան և Մօղինին մնացած են Լճմիածնի սեփական կալուածոց մէջ, իսկ միւսները խառն և անիշխանութեան միջոցներում ոչ - քրիստոնեաներն խլած են Լճմիածնէն: Եւ Լճտարակն դեռ շատ տարի չէ անցած՝ որ Լճմիածնի ձեռքէն ելած է ուրիշ մի քանի կալուածոց հետ...:

ԲԱՆԱՍԻՐԱՎԱՆ

ԲԱՑԱԳԱՆՁՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՐԻՒՆԱՐԱՐ ԱՄՍԱԳԻՐՆ ԱՐԱՐԱՏ.

Երբ Կէրոն և արքայեղբորն բառերն և նոցա զանազան բարդութիւններն և բաղադրութիւններն և ածանցումներն բացին մեր համազգի բանասիրաց և ուսումնականաց հանդէպ լայնածաւալ ասպարէզ գրականական մրցութեանց, ես՝ իմ ծնութեան կարասի՝ որպէս ոստրէոսն իւր խցկապատինի մէջ մեկուսացած կծուած և ծուլարած կսպասէի՝ թէ այն խնդիրն լուսարանուէն յետ՝ գուցէ սկիզբն կառնեն մեր՝ ազգի լուսաւորութեան համար տքնողներն և քրտնողներն՝ քան զայն ևս աւելի հարկաւոր և բացատրու-

թիւն չունի կամ թէ յոկ պատուանուն չէ, ուրեմն կալուածագրոյն մէջ յիշուածն ի ժամանակին Բէշ Գեղի պիտի լինի, և Սիմեոն Վաթուղիկոսի և Շահխաթունեանց եպիսկոպոսի յիշած այլազգի Ռուստամի այս մեծ վէղիւրն է՝ որ կալուածագրոյ մէջ տարբեր՝ գուցէ և ճիշդ կերպով կաւանդուի: